

A Kárpát-medence földrajza

**Természet, társadalom,
gazdaság, néprajz**

A Kárpát-medence földrajza

Természet, társadalom,
gazdaság, néprajz

Monográfia

A kötet elkészítését támogatta:

BETHLEN GÁBOR
—•—
Alap

Az e-kötet megjelenését támogatta:

A Kárpát-medence földrajza

Természet, társadalom,
gazdaság, néprajz

Monográfia

Szerkesztette:

Molnár József és Papp Géza

Termini Egyesület – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Budapest–Beregszász

ETO: 911.2(4-11)
K 22

A kötet egy évtizeddel követi az Akadémiai Kiadó gondozásában napvilágot látott azonos című, a témában készült eddigi legnagyobb szabású összefoglalást. A munka célja nem a nevezett műnél mélyebb és alaposabb elemzés készítése volt, inkább egy olyan összeállítás, amely kisebb terjedelmével és kevésbé szakmai nyelvezetével az érdeklődők szélesebb köre számára jelenthet élvezhető olvasmányt, valamint részévé válhat a térség felsőoktatási intézményeiben oktatott Kárpát-medence földrajza kurzus ajánlott irodalmának.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2022.06.28., 5. számú jegyzőkönyv).

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszéke, valamint
Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztő: Molnár József, Papp Géza

Szerzők: Andrik Éva, Bálint Lajos, Berghauer Sándor, Cserniczkó István, Csoma Zoltán, Csorba Péter, Dávid Lóránt Dénes, Dobos Endre, Dövényi Zoltán, Fodor Gyula, Gönczy Sándor, Hadnagy István, Horvát Dániel, Kész Barnabás, Kész Margit, Kocsis Károly, Kohut Erzsébet, Kolozsvári István, Makay Zsuzsanna, Marselek Sándor, Molnár D. István, Molnár Ernő, Molnár Ferenc, Molnár József, Papp Géza, Remenyik Bulcsú, Tátrai Patrik, Vince Tímea, Wéber András

Lektorálta:

Dr. Kiss Tímea (Szegedi Tudományegyetem),
Dr. Pénzes János (Debreceni Egyetem)

Műszaki szerkesztés: Papp Géza
Korrektúra: Sin Edina
Borítóterv: Molnár D. István
A kiadásért felel: Dobos Sándor

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

ISBN 978-615-81834-4-4

© A szerzők, 2022
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2022

Tartalom

ELŐSZÓ (*Orosz Ildikó*)

1. TERMÉSZETI VISZONYOK

1.1. A Kárpát-medence fogalma, lehatárolása, földrajzi fekvése	(<i>Molnár József</i>)	13
1.2. A Kárpát-medence földtani viszonyainak áttekintése	(<i>Gönczy Sándor</i>)	19
1.2.1. A Kárpát-medencét alkotó földtani egységek kialakulása		20
1.2.2. A medencealakulás, illetve a Kárpátok kialakulásának kezdete		23
1.2.3. A már egységesült medence fejlődése a Kárpátok vonulataival együtt		26
1.2.4. Északnyugati-Kárpátok		29
1.2.5. Északkeleti-Kárpátok		31
1.2.6. Keleti-Kárpátok		34
1.2.7. Déli-Kárpátok		35
1.3. Természetes felszínalakulás a Kárpát-medencében	(<i>Gönczy Sándor</i>)	40
1.3.1. A Duna–Tisza-medence		40
1.3.2. Duna–Morva–Rába-medence		41
1.3.3. Az Erdélyi-medence		42
1.3.4. Északnyugati-Kárpátok		44
1.3.5. Északkeleti-Kárpátok		48
1.3.6. Keleti-Kárpátok		52
1.3.7. Déli-Kárpátok		53
1.3.8. A Bánsági-hegyvidék		54
1.3.9. Erdélyi-szigethegység		55
1.3.10. Dunántúli-középhegység		57
1.4. Ásványi kincsek	(<i>Gönczy Sándor</i>)	60
1.5. Éghajlati sajátosságok	(<i>Hadnagy István</i>)	74
1.5.1. A Kárpát-medence éghajlatának múltja		74
1.5.2. A Kárpát-medence éghajlatát meghatározó tényezők		75
1.5.3. A Kárpát-medence éghajlati körzetei és azok jellemzői		78
1.5.4. Az éghajlati elemek idő- és térbeli változása		84
1.5.4.1. A napsugárzás és napfénytartam		84
1.5.4.2. A levegő hőmérséklete		85
1.5.4.3. A légnyomás és szél		87
1.5.4.4. A felhőzet és a köd		89
1.5.4.5. A légnedvesség és csapadék		90
1.5.4.6. Az időjárási szélsőségek jellemzői		92
1.5.5. A Kárpát-medence éghajlatának várható változása		94
1.6. A Kárpát-medence vízrajza	(<i>Vince Tímea</i>)	99
1.6.1. Folyókák		99

1.6.1.1. A Duna vízrendszerének jellemzése	99
1.6.1.2. Folyószabályozás	103
1.6.2. Állóvizek	107
1.6.3. Felszín alatti vizek	111
1.7. A térség élővilága	116
1.7.1. A Kárpát-medence növényföldrajza (<i>Kohut Erzsébet – Andrik Éva</i>)	116
1.7.1.1. A Kárpát-medence természetes növénytakarójának kialakulása	116
1.7.1.2. Növényföldrajzi alapfogalmak	117
1.7.1.3. Flóraelemek	118
1.7.1.4. Bennszülött (endemikus) fajok a Kárpát-medencében	121
1.7.1.5. Reliktumfajok a Kárpát-medencében	122
1.7.1.6. A Kárpát-medence növényföldrajzi felosztása	124
1.7.2. A Kárpát-medence állatföldrajzi jellemzői (<i>Kolozsvári István</i>)	130
1.8. A Kárpát-medence talajai (<i>Dobos Endre – Csoma Zoltán – Molnár Ferenc</i>)	137
1.8.1. A talajok jelentősége a Kárpát-medence népeinek életében	137
1.8.2. A Kárpát-medence talajtakarója	138
1.8.3. A Kárpát-medence talajai	140
1.8.3.1. Histosol (Láptalajok)	140
1.8.3.2. Leptosols, Umbrisols (közethatású talajok)	142
1.8.3.3. Vertisols (duzzadó agyagtalajok)	144
1.8.3.4. Gleysol (réti talajok)	147
1.8.3.5. Chernozems (mezőségi talajok – csernozjomok)	148
1.8.3.6. Calcisols (karbonáttalajok)	150
1.8.3.7. Arenosol (homoktalajok)	152
1.8.3.8. Fluvisols (öntéstalajok, hordaléktalajok)	155
1.8.3.9. Regosols (földes kopár)	157
1.9. Tájszerkezet és tájtervezés (<i>Csorba Péter – Dávid Lóránt Dénes</i>)	159
Bevezetés	159
1.9.1. A tájhatárok megállapítása	159
1.9.2. Tájbeosztás térképek a 2018-ban kiadott Magyarország Nemzeti Atlaszában	160
1.9.2.1. A magasabb rendszertani szintek	162
1.9.2.2. Korábbi nagytájaink helye az új taxonómiai rendszerben	163
1.9.3. A tájak működését, azaz anyag- és energia-háztartását jelző indikátorok	165
1.9.3.1. Tájszintű anyag- és energiaforgalom vizsgálatok	166
1.9.3.2. A táji anyag- és energiaforgalom lehetséges indikátorai	168
1.9.3.3. A javasolt indikátorok összegzése	172
1.9.4. Tájtipizálás	173
1.9.4.1. A tájtipológia rendező elvei	173

1.9.4.2 Kísérletek az egységes európai tájtipizálási rendszer kialakítására	174
1.9.5. A tájtervezés tájföldrajzi alapjai	177
1.9.5.1. A táj tervezésének indokoltsága	178
1.9.5.2. A fenntartható tájak tervezésének előfeltételei	181
1.9.5.3 A funkcionális folt-folyosó-mátrix rendszer kutatásának legfontosabb eredményei	183
1.9.5.4. A tájmetria és a tájtervezés	187
1.10. Környezetvédelem a Kárpát-medencében (<i>Vince Tímea</i>)	191
1.10.1. Környezeti problémák	191
1.10.1.1. A levegő állapota	191
1.10.1.2. A vizek állapota	193
1.10.1.3. A talajok állapota	196
1.10.1.4. Hulladéktermelés és kezelés	197
1.10.2. Természetvédelem	199

2. NÉPESSÉG ÉS TELEPÜLÉSEK

2.1. Demográfiai jellemzők	205
2.1.1. A népesség száma és térbeli eloszlása (<i>Kocsis Károly</i>)	205
2.1.1.1. Az 1950–1990 közötti időszak	205
2.1.1.2. Az 1990 óta eltelt időszak	206
2.1.2. Természetes szaporodás (<i>Kocsis Károly – Bálint Lajos – Makay Zsuzsanna – Wéber András</i>)	209
2.1.2.1. Termékenység	209
2.1.2.2. Életkilátások	210
2.1.2.3. Természetes szaporodás, fogyás	214
2.1.3. Vándorlás (<i>Dövényi Zoltán</i>)	217
2.2. A népesség összetétele	229
2.2.1. Nem és életkor (<i>Kocsis Károly</i>)	229
2.2.1.1. Nem szerinti összetétel	229
2.2.1.2. Életkor szerinti összetétel	230
2.2.2. Nemzetiség, nyelv (<i>Kocsis Károly – Tátrai Patrik</i>)	233
2.2.3. Vallás (<i>Kocsis Károly – Tátrai Patrik</i>)	239
2.2.4. Iskolázottság (<i>Dövényi Zoltán</i>)	243
2.2.5. Foglalkozás (<i>Dövényi Zoltán</i>)	248
2.3. Települések (<i>Molnár József – Papp Géza</i>)	254
2.3.1. A településhálózat fejlődése	254
2.3.2. Városálózat	265
2.3.3. Szuburbanizáció, agglomerációk	277
2.3.4. A falusi népesség	281

3. A KÁRPÁT-MEDENCE GAZDASÁGA

3.1. A gazdaság fejlődésének általános tendenciái (<i>Fodor Gyula – Molnár Ernő</i>)	290
3.2. Magyarország gazdaságföldrajza	294
3.2.1. Bevezetés: történeti áttekintés, gazdasági folyamatok és változások Magyarországon a rendszerváltozás után (<i>Dávid Lóránt Dénes</i>)	294
3.2.2. A mezőgazdaság általános gazdasági jellemzése (<i>Dávid Lóránt Dénes – Marsелеk Sándor</i>)	297
3.2.2.1. Történeti áttekintés	297
3.2.2.2. Az agrártermelés helyzete	299
3.2.2.3. A (magyarországi) mezőgazdaság szerkezete	301
3.2.2.4. A magyarországi mezőgazdaság földrajza	305
3.2.2.5. A magyarországi mezőgazdaság jövőképe	313
3.2.3. Ipar és építőipar Magyarországon (<i>Molnár Ernő</i>)	315
3.2.3.1. A magyar ipar történelmi távlatokban	315
3.2.3.2. A magyarországi ipar szerkezete	318
3.2.3.3. A magyarországi ipar térbelisége	323
3.2.4. Szolgáltatások földrajza – terciér és kvaterner szektorok köréből, különös tekintettel a gazdasági szolgáltatásokra (<i>Dávid Lóránt Dénes</i>)	330
3.2.4.1. A (magyarországi) szolgáltatási szektor átalakulásának keretfeltételei	330
3.2.4.2. A (magyarországi) szolgáltatási szektor szerkezete	334
3.2.4.3. Közlekedés	335
3.2.4.4. Kereskedelem: nagykereskedelem-kiskereskedelem	343
3.2.4.5. Pénzügyi szolgáltatások	344
3.2.4.6. A negyedik (kvaterner) szektor	345
3.2.5. Magyarország turizmusföldrajza (<i>Dávid Lóránt Dénes – Horvát Dániel – Remenyik Bulcsú</i>)	347
3.2.5.1. Magyarország turizmusának főbb statisztikai adatai	347
3.2.5.2. A pandémia hatása Magyarországon a turizmusra 2020-ban	351
3.2.5.3. Magyarország turisztikai desztinációi, térségei	355
3.2.5.4. Magyarország turisztikai termékei	358
3.2.5.5. Magyarország turizmusának jövőképe	360
3.3. A szlovák gazdaság (<i>Fodor Gyula</i>)	363
3.3.1. Történeti és gazdaságtörténeti áttekintés	363
3.3.2. A mezőgazdaság jellemzői	364
3.3.3. Szlovákia ipara	366
3.3.4. Az ország közlekedési infrastruktúrája és szolgáltató szektora	367
3.3.5. Régiók és városok	369
3.3.6. Szlovákia turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	372
3.4. Kárpátalja gazdasága (<i>Fodor Gyula</i>)	373

3.4.1. Történeti áttekintés	373
3.4.2. Mezőgazdaság	374
3.4.3. Az ipar sajátosságai Kárpátalján	375
3.4.4. Közlekedés és szolgáltatások	380
3.4.5. Kárpátalja turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	381
3.5. Erdély gazdasági viszonyai (<i>Fodor Gyula</i>)	384
3.5.1. Történeti és gazdaságtörténeti áttekintés	384
3.5.2. A jelenlegi gazdaság általános jellemzése. A mezőgazdaság	385
3.5.3. Erdély ipara	387
3.5.4. Közlekedés és szolgáltatások	389
3.5.5. Regionális áttekintés és gazdasági központok	391
3.5.6. Erdély turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	393
3.6. A Vajdaság gazdasága (<i>Fodor Gyula</i>)	395
3.6.1. Történeti áttekintés	395
3.6.2. Mezőgazdaság a Vajdaságban	396
3.6.3. A vajdasági ipar jellemzői	398
3.6.4. A szolgáltató szektor	399
3.6.5. A Vajdaság turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	400
3.7. Pannon-Horvátország gazdasága (<i>Fodor Gyula</i>)	401
3.7.1. Történeti áttekintés	401
3.7.2. Pannon-Horvátország mezőgazdasága	402
3.7.3. Az ipar sajátosságai	403
3.7.4. Szolgáltatások Pannon-Horvátország területén	403
3.7.5. Pannon-Horvátország turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	404
3.8. A Muravidék gazdasági viszonyai (<i>Fodor Gyula</i>)	406
3.8.1. Általános tudnivalók	406
3.8.2. A Muravidék mezőgazdasága és ipara	406
3.8.3. Közlekedés és szolgáltatások a Muravidék területén	407
3.8.4. A Muravidék turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	407
3.9. Az Órvidék gazdasága (<i>Fodor Gyula</i>)	409
3.9.1. Általános tudnivalók	409
3.9.2. Mezőgazdaság és ipar az Órvidéken	409
3.9.3. A szolgáltató szektor jellemzői	410
3.9.4. Az Órvidék turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	410
MELLÉKLET: A Kárpát-medence régióinak gazdasági szempontból fontos települései	414

4. A KÁRPÁT-MEDENCE NÉPRAJZI SAJÁTOSságAI

4.1. A Kárpát-medence – a hazát kereső népek kohója (<i>Kész Barnabás – Kész Margit</i>)	422
4.1.1. Nemzetiségek a történelmi Magyarország területén	422

4.1.2. Etnikumok (kisebbségek)	423
4.1.2.1. Cigányok (romák)	424
4.1.2.2. A zsidóság	424
4.1.2.3. Kunok és jászok	425
4.2. Néprajzi csoportok, tájak, szigetek (Magyarország határain belül és túl)	
<i>(Kész Barnabás – Kész Margit)</i>	427
4.2.1. Alföld (Nagyalföld)	429
4.2.1.1. Hortobágy	429
4.2.1.2. Hajdúság	429
4.2.1.3. Nagykunság, Kiskunság (és Bugacpuszta)	429
4.2.1.4. Jászság	430
4.2.1.5. Kalocsa és környéke	431
4.2.1.6. Az alföldi városok világa	431
4.2.1.7. Kelet-Magyarország tájai	432
4.2.2. Dunántúl	436
4.2.2.1. Kisalföld: Hanság, Rábaköz, Szigetköz	437
4.2.2.2. Göcsej, Hetés és Órség	437
4.2.2.3. Somogyország, Ormánság és Dráva-szög	438
4.2.2.4. Sárköz és Mezőföld	438
4.2.2.5. Balaton-felvidék és Bakony	439
4.2.3. Felföld (Felvidék)	442
4.2.3.1. A palócok	443
4.2.3.2. A matyók	444
4.2.3.3. Zoboralja	444
4.2.3.4. Mátyusföld	444
4.2.3.5. Csallóköz	444
4.2.3.6. Felvidéki nevezetességek	445
4.2.4. Erdély	448
4.2.4.1. Partium	448
4.2.4.2. A szűkebb értelemben vett Erdély	450
4.2.4.3. Kalotaszeg	451
4.2.4.4. Mezőség	454
4.2.4.5. Torockó	454
4.2.4.6. Székelyföld	455
4.2.4.7. A csángók	459
4.2.5. Kárpátalja	460
4.2.5.1. Az Ungi-Tiszhát	462
4.2.5.2. Nagydobrony egyedisége	464
4.2.5.3. Munkács környéke	465
4.2.5.4. A Beregi-Tiszhát	466
4.2.5.5. A Szernye-mocsár, Tóhát térsége	468
4.2.5.6. Az Ugocsai-Tiszhát	470
4.2.5.7. Egy falunyi Szatmár – Nagypalád	474

4.2.5.8. A Tisza-völgy (Felső-Tisza-vidék)	475
4.2.5.9. Aknaszlatina – a sóra épült település	477
4.2.5.10. Gens fidelissima – ruszinok és ukránok	478
4.2.6. Délvidék	482
4.2.6.1. Bácska	482
4.2.6.2. Bánság (Bánát)	486
4.2.6.3. Szlavónia	485
4.2.7. Burgenland (Őrvidék)	486
4.3. Nyelvi hasonlóság és nyelvi változatosság a Kárpát-medencében (<i>Cserniczkó István</i>)	490

1. TERMÉSZETI VISZONYOK

1.1. A Kárpát-medence fogalma, lehatárolása, földrajzi fekvése

Molnár József

A Kárpát-medence fogalma nemcsak a magyar földrajzi szaknyelv része, de benne van a köztudatban is. Másrésztől méltán tekinthető hungarikumnak¹ (ha jogi értelemben nem is), ugyanis más nyelvek, más országok geográfusai nem használják a kifejezést, vagy csak nagyon elvétve. A legtöbb nyelvben a Pannon-medence vagy a Közép-Dunai-síkság (-alföld, -medence), esetleg a Tisza–Dunai-alföld kifejezést alkalmazzák, a Kárpát-medence területének nem az egészét, inkább csak a síkvidéki részét értve alatta.

A földrajz, kiemelten a természeti földrajz, szereti magát természettudományként meghatározni és az általa lehatárolt területi egységeket objektív valóságként kezelni. A természetföldrajzi határok egy része nem vet fel kérdéseket, például egy szigetet jól körülhatárol a partvonal (bár még ebben az esetben is vitaalapot teremthet, mondjuk, az árapály járta partszegély² hovatarozása). A természetföldrajzi egységek (tájak, tájegységek³) szárazföldi határai viszont a figyelembe vett szempontoktól függően sokféleképpen kijelölhetők. Maga az egyik osztályozás által határként használt átmeneti zóna (Hevesi Attila szóhasználatával tájgyepű) is képezhet egy másik osztályozásban külön egységet (az egyik térkép, például, az erdőssztyeppét külön természeti zónaként különíti el, a másik az erdőöv és a sztyeppe⁴ határaként kezeli csupán). Ennek fényében akár természetesen is tekinthetjük a Kárpát-medence mint természetföldrajzi egység objektív létezésé körüli vitákat.

Anélkül, hogy az évtizedes vita eldöntésére vállalkoznánk, tekintsük át annak néhány ágazati természetföldrajzi vetületét. Tektonikai⁵ értelemben a Kárpát-medence értelmezhető egységként, melyet a Kelet-európai ősmasszívum⁶ pereméhez szorult Pelso- és Tisia-lemeztöredékek⁷ vagy az asztenoszféra⁸ itteni felboltozódása definiálnak, és az ezek peremén

---

¹ Hungarikum – a magyarságra jellemző sajátosság, egyediség, különlegesség. A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény, illetve az annak végrehajtására született kormányrendelet törvényileg szabályozza a magyar nemzeti értékek és hungarikumok értéktárba való felvételét.

² Partszegély – a dagály idején előtört partmenti sáv, ahonnan apály idején a tengervíz visszavonul.

³ Táj, tájegység – hasonló természetföldrajzi adottságokkal bíró, a környezetétől többé-kevésbé elkülönülő terület.

⁴ Sztyeppe – eurázsiai füves puszta.

⁵ Tektonika – a földkéreg mozgásaival, azok okaival és eredményeivel foglalkozó tudományterület.

⁶ Ősmasszívum, ősföld – a földkéreg ősi, több milliárd éve megszilárdult és megkristályosodott kiterjedt része.

⁷ Kőzetlemezek – a litoszféra (kőzetburok) különböző méretű darabjai, amelyek elmozdulnak egymáshoz képest.

⁸ Asztenoszféra – a földköpenynek a szilárd kőzetburok alatt elhelyezkedő képlékeny része.

felgyűrődött hegységek határolnak. Geológiaiailag⁹ és geomorfológiailag¹⁰ már más a helyzet: a Kárpátok, illetve az Erdélyi-szigethegység elkülönítése a medence alacsonyabb részeitől mindenképpen indokolt. Nem példa nélküli, persze, természetföldrajzi határok hegygerincek mentén való meghúzása, még ha a hegységet általában egységnek tekintjük is, gondoljunk csak Európa és Ázsia határára az Urál hegység mentén.

A meteorológia bizonyos vonatkozásai, így a légtömegek¹¹ mozgása, vagy a téli félévben a hideg légpárnák¹² kialakulására való kiemelt hajlam szempontjából indokolt lehet a Kárpát-medencét egységként vizsgálni. A térség folyóhálózata ugyancsak nagyrészt egységes vízrendszert alkot, egységes vízgyűjtő területen¹³, hidrogeológiai¹⁴ szempontból pedig világviszonylatban is az egyik leginkább zárt medencéről van szó. A biogeográfiai¹⁵ határok viszont már inkább a síkvidék–hegyvidék felosztást követik, és ez a helyzet a tájhatárokkal is.

Míg a Kárpát-medence mint területegység objektív elkülönülése természetföldrajzi szempontból vitatható, történelmi alapon aligha: az utóbbi ezer év folyamán a térség története összefonódott, alapvetően a magyar állam keretein belül. Ugyanez elmondható számos magyarságtudományi diszciplína vonatkozásában: a magyarság etnográfiaja¹⁶, etnogeográfiaja¹⁷, politikai földrajza¹⁸ szemszögéből a Kárpát-medence a vizsgálatok egyik alapvető térségi szintjét jelenti. Érthető, hisz a nemzet zöme ezt a térséget tekinti a magyarság életterének (az élettér kifejezést természetesen nem kizárólagos értelemben használjuk), ahol annak a túlnyomó része huzamosabb ideje él, melyet valamilyen szinten otthonának, hazájának tekint.

A Kárpát-medence Közép-Európában helyezkedik el, olyannyira, hogy a területén található Európa földrajzi középpontjából több is. Bár ezek kijelölésének – turisztikai jelentőségükön túl – matematikai-kartográfiai alapja nincs (a világrész súlyponti középpontja a lengyel–litván–belorusz határvidékre esik), maga a középpont kijelölésére irányuló törekvés is aláhúzza a térség közép-európai fekvését.

---

⁹ Geológia – a Földet alkotó kőzetekkel, azt alakító folyamatokkal foglalkozó tudomány.

¹⁰ Geomorfológia – a fölfelszín formakincsét, annak alakulását vizsgáló tudományág.

¹¹ Légtömeg – hasonló fizikai jellemzőkkel bíró kiterjedt légköri tartomány.

¹² Hideg légpárna – az alacsonyabban fekvő térségekben, medencékben télen többnapos gyenge légmozgás esetén kialakuló hideg, ködös, szennyezett felszín közeli légréteg.

¹³ Vízigyűjtő terület – az a terület, ahonnan a lefolyó vizek ugyanazon folyó vízrendszerébe kerülnek.

¹⁴ Hidrogeológia – a felszín alatti vizek elhelyezkedésével, mozgásával foglalkozó tudományterület.

¹⁵ Biogeográfia, életföldrajz – a növény- és állatvilág földrajzi elterjedését, más környezeti tényezőkkel való kölcsönhatását tanulmányozó tudomány.

¹⁶ Etnográfia, néprajz – a különféle népcsoportok tárgyait, hagyományait vizsgáló tudomány.

¹⁷ Etnogeográfia – az etnikumok, népcsoportok földrajzi elterjedésével, az erre ható folyamatokkal foglalkozó tudományterület.

¹⁸ Politikai földrajz – a politikai jelenségek földrajzi elemzését végző tudomány, a politikai térkép alakulását, a politikai erők elhelyezkedését és a társadalom térszerkezetével való kapcsolatát vizsgálja.

Tekintve, hogy van, aki a Kárpát-medencének a létét, a valóságtartalmát is megkérdőjelezi, aligha meglepő, hogy az egyértelmű meghatározása, pontos lehatárolása szintén szakmai és kevésbé szakmai viták tárgyát képezi. Ennek egyik oka az, hogy a földrajz több részterülete is használja a kifejezést (más tudományterületekről nem is beszélve) más-más tartalmat adva neki, de még egyazon szakterület képviselői között sincs a lehatárolásában teljes egyetértés. Jelen munkánknak az e körüli viták eldöntése nem célja (ha célja lenne is, aligha érné el), és egyébként erre az esetre is alkalmazható az az álláspont, amely szerint a definíciókon nem érdemes vitatkozni, azokat az adott esetre alkalmazandóan meg kell adni.

Kiindulási alapul a kifejezést használók többsége egyetért abban, hogy a Kárpát-medence a Kárpátok, a Dinári-hegység és az Alpok vonulatai által határolt nagy kiterjedésű térség. A Kárpátok gerincén húzódó határ kevésbé problematikus, bár a pontos futását illetően valaki ragaszkodik Magyarország ezeréves határához, míg mások – praktikus szempontok alapján – ezt a jelenlegi szlovák–lengyel államhatárhoz és a román megyehatárokhoz igazítják.

A Déli-Kárpátoktól a medence határa a Duna mentén folytatódik, ahol elsősorban Nagy-Belgrád közigazgatási területének a folyótól északra eső részének a besorolása okoz nézetkülönbségeket. A déli lehatárolás a Dunától nyugat felé annak egyik fő mellékfolyója mentén folytatódik, ám megoszlanak a vélemények, hogy ez a Száva vagy a Dráva legyen. A természetföldrajzi érvek inkább az előbbi, a történelmi-társadalmi megfontolások viszont az utóbbi mellett szólnak. És említsük meg azokat az elképzeléseket is, amelyek a folyók helyett ezen a szakaszon is a hegygerincek mentén limitálnának.

A Kárpát-medence nyugati határvonala lehet természetföldrajzi szempontból a legproblémásabb, mert a kijelöléshez alapul vett Alpok nyúlványai szeszélyes rajzolatot alkotva mennek át a Dunántúl sík- és dombvidékébe. Ezért a történelmi Magyarország határának itt nincs elterjedt alternatívája: a medence nyugati peremét a Zágráb megyétől a horvát–szlovén határ, a szlovén Muravidék és az Örvidek belső határa alkotja.

A kínálkozó lehetőségek közül a nemrég megjelent Magyarország nemzeti atlasza által alkalmazott lehatárolást választottuk alapul, mint a magyar földrajztudományban leginkább mértékadót és elfogadottat. Ennek megfelelően a Kárpát-medence határai a Kárpátok gerincén a történelmi Magyarország határa mentén futnak, onnan a Vaskaputól¹⁹ a Duna és a Száva mentén Zágrábig, tovább a horvát–szlovén határon a Muráig, a Mura mentén a szlovén–

---

¹⁹ Vaskapu-szoros – a Duna szurdokvölgye a Déli-Kárpátok és a Szerb-érchegység között, Szerbia és Románia határán.

osztrák határig, majd Burgenland belső határán Pozsonyig, végül Szlovákia államhatárán haladva érkezünk vissza a Kárpát-gerincre (1.1.1. ábra).

A Kárpát-medence szélső pontjai:

- legészakibb: Polica-csúcs (1369 m) Lengyelországban – é. sz. $49^{\circ} 37' 26''$, k. h. $19^{\circ} 37' 09''$;
- legdélibb: a Trikule (Háromtorony) erőd maradványai a Duna partján Szinice község közelében a román–szerb határ román oldalán – é. sz. $44^{\circ} 28' 47''$, k. h. $22^{\circ} 08' 35''$;
- legnyugatibb: a Szlovénia és Ausztria közötti határ a muravidéki Görhegytől nyugatra – é. sz. $46^{\circ} 45' 07''$, k. h. $15^{\circ} 59' 05''$;
- legkeletibb: a Tömlőhordó-csúcs (1365 m) keleti pereme a Berecki-havasokban, Bereck keleti határában Romániában – é. sz. $46^{\circ} 00' 51''$, k. h. $26^{\circ} 26' 55''$. Jelenleg itt, a vízváltó mentén fut Kovászna és Vráncsa megye határa, de megjegyezzük, hogy a történelmi Magyarország határa ettől néhány kilométerrel keletebbre húzódott.

A távolság a legészakibb és legdélibb pontok között 603 km, a legnyugatibb és legkeletibb között pedig 809 km.

1.1.1. ábra. A Kárpát-medence lehatárolása
(Magyarország Nemzeti Atlasza. Természeti környezet 2018 alapján)

A Kárpát-medence megadott területén ma kilenc ország osztozik: Magyarország és Szlovákia teljes egészében a medencében helyezkedik el, kisebb-nagyobb területek tartoznak Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Ausztria fennhatósága alá, és két egészen kis rész a Tátrán túl Lengyelországhoz.

A medence legnagyobb „darabját”, a terület 32,8%-át a Romániához tartozó Erdély alkotja, de nem sokkal marad le Magyarország sem 29,6%-kal (1.1.1. táblázat). Az őket követő Szlovákia területe közel fele ezeknek, ami a medence 15,6%-át teszi ki. A további régiók között Pannon-Horvátország és a Vajdaság emelkedik ki, de részesedésük a nagytérség 10%-át sem éri el. Lengyelország és Szlovénia pedig a Kárpát-medence kevesebb mint 1%-át birtokolja.

A térségi országok, illetve országrészek népesség szerinti listája alapvetően tükrözi a terület szerinti, bár a népsűrűség eltérései eredményeznek eltolódásokat. Közülük a legszembetűnőbb a helycsere az élen: a legtöbben Magyarországon élnek, közel 10 millióan, a Kárpát-medence lakosságának 33,9%-a (1.1.1. táblázat). A gyéresebb lakosságú Erdély a második helyre szorult, nem sokkal előzve meg a jóval kisebb Szlovákiát (23,6 és 19,0%). A területileg is szomszédos délvidéki régiók, Szlavónia és a Vajdaság a medence népességéből is hasonló arányban, közel 10%-ban részesednek. A négy kisebb országrész Kárpát-medencei népességaránya alapján követi a területük eloszlását.

*1.1.1. táblázat. A Kárpát-medence országai
(forrás: Wikipédia 2020, World Population Prospects 2019, uz.ukrstat.gov.ua 2020)*

Ország	Az adott ország Kárpát-medencébe eső része	Az ország összterülete, km ²	A Kárpát-medencébe eső rész területe, km ²	Az ország össznépessége, fő (2020)	A Kárpát-medencébe eső rész népessége, fő (2010–2020)
Magyarország	Magyarország	93 023	93 023	9 660 350	9 660 350
Szlovákia	Szlovákia	49 036	49 036	5 459 643	5 459 643
Ukrajna	Kárpátalja	603 548	12 753	43 733 759	1 250 958
Románia	Erdély	238 397	102 834	19 237 682	6 789 250
Szerbia	Vajdaság	88 499 ¹ 77 474 ²	21 614 22 511 ³	8 737 370 ¹ 6 963 764 ²	1 916 889 2 371 502 ³
Horvátország	Pannon-Horvátország	56 594	28 263	4 105 268	2 744 055
Szlovénia	Muravidék	20 273	950	2 078 932	80 757
Ausztria	Őrvidék	83 879	3965	9 006 400	293 433
Lengyelország	25 Tátrán túli település	312 696	584	37 846 605	39 020
	Kárpát-medence	–	313 919	–	28 796 427

¹ Koszovóval

² Koszovó nélkül

³Nagy-Belgrád Dunától és Szávától északra eső részeivel

Irodalom

1. Fejes László 2011: Egyedül vagyunk a Kárpát-medencében? m.nyest.hu/hirek/egyedul-vagyunk-a-karpat-medenceben?comments. Letöltés ideje: 2020. 11. 24.
2. Google Earth Pro 2020. Alkalmazás ideje: 2020. 11. 29.
3. Hajdú Zoltán 2013: A Kárpát-medence fogalom újjászületése Magyarországon az 1980-as évek végétől. In: Kárpát-medence: természet, társadalom, gazdaság (Földrajzi tanulmányok; szerk.: Frisnyák Sándor, Gál András). 5–14.
4. Hevesi Attila 2003: A Kárpát-medence és a Kárpátok természetföldrajzi tájtagolásáról. In: Földrajzi Értesítő 2003. LII. évf. 3–4. füzet. 253–267.
5. Kocsis Károly (főszerk.) 2018: Magyarország Nemzeti Atlasza. Természeti környezet. Budapest, MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet. 187 o.
6. Szűcs Péter 2017: Felszín alatti vizek – a hidrológiai ciklus láthatatlan része. In: Magyar Tudomány 178 (10). 1184–1197.
7. World Population Prospects 2019. population.un.org/wpp/Download/Standard/Population. Letöltés ideje: 2020. 11. 28.
8. hu.wikipedia.org. Letöltés ideje: 2020. 11. 28–29.
9. Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal. uz.ukrstat.gov.ua. Letöltés ideje: 2020. 11. 29.

К-22

Географія Карпатського басейну: природа, суспільство, економіка, етнографія. Наукове видання (колективна монографія) / Редактори: Йосип Молнар, Гейзо Папп.

Автори: Єва Андрик, Лайош Балінт, Олександр Бергхауер, Андраш Вебер, Тімео Вінце, Шандор Генці, Іштван Годнодь, Даніел Горват, Лорант Денеш Давід, Ендре Добош, Золтан Довені, Барнабаш Кейс, Маргіт Кейс, Ержебет Когут, Степан Коложварі, Карой Кочіш, Жужанна Макаі, Шандор Маршалек, Ерно Молнар, Йосип Молнар, Федір Молнар, Стефан Молнар Д., Гейзо Папп, Булчу Ременік, Патрік Татраї, Дюло Фодор, Степан Черничко, Золтан Чома, Петер Чорба.

Терміни – Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Будапешт–Берегове, 2022. – 504 с. (угорською мовою)

ISBN 978-615-81834-4-4

Монографія Географія Карпатського басейну вийшла в світ через десятиріччя після видання під такою ж самою назвою найбільш обширної на сьогодні в даній тематиці синтетичної роботи. Мета авторського колективу була не поглибити, деталізувати вищезгаданий аналіз, радше створення видання, яке меншим обсягом та менш фаховою термінологією може зацікавити більш широке коло читачів, а також стати частиною рекомендованої літератури регіональних географічних, краєзнавчих та країнознавчих дисциплін ЗВО.

УДК 911.2(4-11)

Наукове видання
**Географія Карпатського басейну:
природа, суспільство, економіка, етнографія**
Колективна монографія
2022 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці II (протокол № 5 від 28.06.2022).

Підготовлено кафедрою географії та туризму і Видавничим відділом
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

Редакційна колегія:
Головний редактор: Йосип Молнар
Відповідальний редактор: Гейзо Папп

Рецензенти:
Тімеа Кіш, DSc (Сегедський університет, м. Сегед, Угорщина)
Янош Пензеш, PhD (Дебреценський університет, м. Дебрецен, Угорщина)

Технічне редагування та верстка: Гейзо Папп
Коректура: Едіна Шін
Дизайн обкладинки: Стефан Молнар Д.

Відповідальний за випуск: Олександр Добош

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори.

**Видання підготовлене за підтримки Фонду національної співпраці ЗАТ
«Благодійний фонд ім. Габора Бетлена»**

ISBN 978-615-81834-4-4

9 786158 183444